

УДК 316.334.3:1(091):321.64

Володимир Попов

НАЦИСТСЬКИЙ WELTANSCHAUUNG ТА ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Дванадцятирічне існування нацистського Третього рейху справило глибокий вплив на європейську спільноту. Як цьому режиму вдалося прийти до влади в цивілізованій країні і як нацистам вдалося так переформувати німецьку ідентичність згідно з конструкціями власної ідеології – ці питання залишаються не виявленими до кінця й досі.

Поняття «Weltanschauung (світогляд)» є одним із ключових категорій нацистської ідеології, оскільки, як уважали нацисти, тільки здобуття тотального Світогляду (Weltanschauung) – такого Світогляду, який би відповідав на всі потреби життя, пояснював будь-яку реальність у повноцінному обсязі на підставі історичних асоціацій і міфологічних алюзій, можливо створення «справжньої» національної ідентичності.

Слово «Weltanschauung» мабуть було одним із найулюбленіших слів А. Гітлера. У книзі «Моя боротьба» його було використано близько 200 разів. Світогляд розглядався ним не просто як «політична ідеологія» або «сукупність переконань», «картина світу» тощо. Weltanschauung – це глибинне містичне споглядання, сутнісне бачення світу, притаманне лише представникам певної раси, засноване на єдності крові. А. Гітлер пов'язував цей «новий світогляд» (який є найвищим проявом давнього арійського «Weltanschauung») із вульгаризованим соціал-дарвінізмом та ідеєю світового панування: «...народницький (фелькіш) світогляд йде рука об руку з дійсними веліннями природи. Він допомагає відновленню вільної гри сил, яка одна тільки веде до вищої досконалості й одна лише здатна сприяти перемозі кращої раси, яка повинна володіти всією землею» [1, s. 320]. Нацистський «Weltanschauung» був ні релігією, ні політичною ідеологією, ні філософським ученням. Це ідеологічне утворення, подібне до марксистсько-ленінського вчення (хоча в останньому переважала атеїстична складова), що є своєрідною формою тоталітарно-прагматичної міфології, яка легітимізувала мету та засоби політичної боротьби, геополітики, завоювання та утримання влади. Ця міфологія мала на меті не тільки політико-економічні перетворення, але й формування « нової людини », основою свідомості якої були б ціннісні імперативи нового войовничого расистсько-націоналістичного «Weltanschauung».

Одним із головних аспектів нацистської боротьби за Світогляд було відсторонення від суспільного життя, а згодом і фізичне знищення («остаточне вирішення єврейського питання») носіїв «расово-ворожого світогляду». Втім, і щодо расово повноцінних людей (особливо молоді) проголошується необхідною відповідна світоглядна обробка. Заявляючи про своє прагнення перебудувати духовне життя країни і кожного її окремого громадянина, нацисти створюють цілу систему освітніх, парадно-мілітаристських, культурних та спортивних заходів для вироблення світогляду «істинного арійця», який повинен був прийти на зміну наявному в їх уявленні хворобливому типу німця періоду Веймарської демократії, який, пішовши на поводу помилкових і чужих германському духові ідеалів, втратив якості, властиві його характеру.

У Третьому рейху ідеологічна освіта стає обов'язковим компонентом як загальної освіти для школярів (уніфікація всіх шкільних програм у 1938 році) та студентів (спеціальні курси в університетах), так і для всіх військових формувань німецьких збройних сил. Особлива увага приділялася формуванню нового світогляду у вихованців та учнів спеціальних навчальних закладів, які повинні були готувати нову нацистську еліту. До них належали «Націонал-політичні училища», «Школи Адольфа Гітлера», а також вищі партійні навчальні заклади й «Орденські замки».

Особливу роль у боротьбі за світогляд відігравала система освіти, що існувала в СС – своєрідній військово-поліцейській організації НСДАП. Головним ідеологом і батьком-засновником юнкерських шкіл СС був рейхсфюрер Генріх Гімmlер. Головна мета створення юнкерських шкіл СС, а особливо першої юнкерської школи СС у мальовничому баварському містечку Бад-Тельц, полягала в необхідності виховати, шляхом поєднання ідеологічної та військової підготовки, добірний авангард переконаних нацистів, які органічно поєднали б у собі «расово-чисте» походження, засвоєний нацистський «Weltanschauung», фанатичну ненависть до справжніх та уявних ворогів цього світогляду та добру військовий та фізичний вишкіл.

Чільне місце в навчальній програмі підготовки юнкерів СС займала дисципліна під назвою «Weltanschauung» (скорочено – WS). Викладення курсу WS повинно було спиратися на праці «класиків» націонал-соціалізму «Mein Kampf» А. Гітлера, «Der Mythos des 20. Jahrhunderts» А. Розенберга, «Neuadel aus Blut und Boden» Р. Дарре та інструкції райхсфюрера СС Г. Гімmlера [2].

У системі нацистської освіти і пропаганді СРСР неодмінно (за певним винятком періоду із 1939 по 1941 роки) розглядався як втілення потворного, ворожого світогляду. Єврейський геноцид був замислений не як відповідь на гадане класове винищення, а як необхідний етап природного відбору, боротьба за життя та завоювання німецького життєвого простору. На цій підставі здійснюється переформатизація німецької ідентичності, зміна ціннісно-етичних орієнтирів у напрямі відданого служіння політичному режимові.

Протягом усієї радянсько-німецької війни (1941–1945 рр.) в нацистській пропаганді вона розглядалася як війна «національного (а з 1943 р. все частіше й загальноєвропейського світогляду) проти «більшовицького варварства», інспірованого інтернаціоналістським, «єврейським» світоглядом. Навіть західнонімецькі післявоєнні історики, причому діаметрально протилежних напрямів такі, як Ернст Нольте та Ерік Гобсбаум уважали, що Друга світова війна була водночас військовим, геополітичним та ідеологічним конфліктом, у якому протистояли не тільки великі потуги, а й світогляди.

Нацистська ідеологія війну проти СРСР подавала як війну не тільки за «життєвий простір для німецького народу», але й як остаточну битву проти «єврейсько-більшовицького світогляду» і взагалі проти «єврейської небезпеки». Концепт «Weltanschauungskrieg» був пов'язаний зі сприйняттям війни з Радянським Союзом як вирішальної баталії двох світоглядів, а оскільки нацизм розглядав євреїв як творців більшовицької системи та справжніх правителів СРСР, що загрожує всьому світу, то саме цей концепт спровокував нацистів до «остаточного вирішення єврейського питання».

Відомий єврейський філософ та богослов, колишній в'язень концтабору Заксенхаузен, який пройшов важкий інтелектуальний шлях від політичного й релігійного лібералізму до войовничого сіонізму та ортодоксального юдаїзму, Еміль Людвіг Факенгайм напряду пов'язував Голокост і Weltanschauung. У своїй статті з промовистою назвою «Голокост та Світогляд: філософські рефлексії про те, чому вони зробили це» [3] єврейський філософ вказував на те, що саме концепт «Weltanschauung», який народжується в Німеччині з появою власне німецького філософського дискурсу, й став ідейним фундаментом «нацистських послідовних акцій» тобто Голокосту.

Оскільки слово «Weltanschauung» досить широко використовували для обґрунтування репресивних акцій проти євреїв та представників інших «расово» й політично шкідливих соціальних груп, його вживання в багатьох викликало автоматично актуалізацію тоталітарної вербальної матриці. Так, відомий дослідник тоталітарного мислення і мови нацистської Німеччини Віктор Клемперер у своїй знаменитій книзі «ЛТІ. Мова Третього рейху» стверджував, що слово «Weltanschauung» стало одним із ключових слів Lingua Tertii Imperii, «мови, на якому самий жалюгідний партайгеноссе, самий неосвічений міщанин і торговець із будь-якого приводу говорять про свій світогляд і свою світоглядно обґрунтовану поведінку... У слові «світогляд» ЛТІ підкреслює «споглядання» (das Schauen), вбачання містика, внутрішній зір, тобто інтуїцію й одкровення, притаманні релігійному екстазу, спогляданню Спасителя, кому наш світ зобов'язаний законом життя: ось в чому полягають найпотемніший сенс або глибока туга, укладені в слові «світогляд», як це було, коли воно виринуло в лексиконі неоромантиків і було запозичено ЛТІ» [4, с. 81–82].

Широке використання терміна «Weltanschauung» у нацистській пропаганді дискредитувало його в соціально-політичному дискурсі після 1945-го р. Проте, починаючи з кінця 60-х рр. у європейській, а згодом і російській (з кінця 1980 р.) історіографії та філософії інтерес до «світоглядної» проблематики, зокрема й її національно-«расових» аспектів суттєво зростає. У так званому традиціоналізмі відчувається помітне тяжіння й до створення нових зразків «Weltanschauung» із тією чи іншою «дозою» расизму, нацизму та войовничого окультизму.

Спроби реабілітації расово-аріософського Weltanschauung можна було б вважати маргінальною маляччею дивакуватих західних інтелектуалів, якби ці ідеї не набували широкої популярності серед певних прошарків людей, особливо, у сучасній Росії. Не зважаючи на панування офіційно-формального антифашистського пропагандистського дискурсу, концепт нацистського Weltanschauung усе більше поширює свій вплив через писання О. Дугіна, В. Авдєєва, А. Савельєва та багатьох інших «расово»-орієнтованих ідеологів, деякі з яких останнього часу стають усе більше наближеними до владно-силових інститутів РФ. Практика «патріотичного» виховання, націлена на формування «національного мировоззрення» в сучасній Росії все більше починає нагадувати нацистські практики переформатування ідентичності.

Сучасна національна ідентичність німецького народу, яка базується на загальноєвропейській парадигмі, багато в чому завдячує підсумкам переосмислення нацистського минулого. Впроваджений у масову свідомість нацистами «Weltanschauung» був поступово переформатованим у процесі денацифікації. «Визнати національну провину зовсім не означає, як бояться деякі, заплямувати образ нації. Навпаки, у нації з'являється можливість внести зміни в самоідентифікацію: категорично відмежуватися від злочинів, які є в її історії, і голосно заявити про цінності громадянського суспільства» [5, с. 7], – заявила відомий сучасний історик і культуролог Алейда Ассман. Чи вистачить сил росіянам визнати свою національну провину за анексію Криму та війну на Донбасі – покаже час.

Література:

1. Hitler Adolf. Mein Kampf. Zwei Bände in einem Band Ungekürzte Ausgabe. / A. Hitler – München : Zentralverlag der NSDAP., Frz. Eher Nachf., G.m.b.H., 1943.
2. Пономаренко Р. О. 38-я гренадерская дивизия СС «Ниbelунги» / Р. О. Пономаренко – М. : Вече, 2010.
3. Fackenheim Emil L. Holocaust and Weltanschauung: Philosophical Reflections on Why They Did It / Emil L. Fackenheim // Holocaust and Genocide Studies. – № 3(2). – 1988. – С. 197–208.
4. Клемперер В. ЛТІ. Язык Третьего рейха. Записная книжка филолога. / В. Клемперер ; перевод с немецкого А. Б. Григорьева. – М. : Прогресс-Традиция, 1998. – М. : Прогресс-Традиция, 1998. – С. 81–82.
5. Ассман А. Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика / Алейда Ассман ; пер. с нем. Бориса Хлебникова. – М. : Новое литературное обозрение, 2014.